International Conference on
Linguistics, Literature And Translation

International Conference on Linguistics, Literature And Translation - double-blind peer-reviewed, monthly, open-access procedding published to get ecxellence on Research and Development. It publishes high-quality articles across the breadth of linguistics, literature and translation research. With its uniquely broad coverage, all articles are free to access across the globe, allowing authors to share their research and maximise its impact. The boletin on Linguistics, Literature And Translation is led by expert international editorial board members who take an objective approach to peer review, ensuring each research paper is reviewed and evaluated on its own scholarly merits and research integrity. Joining your work in the International Conference of Linguistics, Literature, and Translation means you will receive prompt and reliable publishing and a global platform for your research to reach its full potential.

“Hikoyati Nasuh” Va Tavbaning Badiiy Ifodasi

AMETOVA Ulbosin Kamiljanovna,
O‘zbekiston Milliy universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
E-mail: ametovau84@gmail.com

Abstract

Ushbu maqola Rizoiyning asaridagi “To‘shayi avval” bobini kompozitsion, falsafiy va badiiy jihatdan tahlil qiladi. Bobda tasavvufda ruhiy kamolotning dastlabki bosqichi sifatida tavba (tawba) tushunchasi yoritiladi. Tadqiqotda tavbaning nazariy talqini Qur’on oyatlari va hadislar bilan asoslab berilgani, shuningdek, uning amaliy ifodasi Nasuh hikoyasi orqali ko‘rsatib o‘tilgani ta’kidlanadi. Ushbu rivoyat samimiy tavbaning o‘zgartiruvchi kuchi va ilohiy rahmatni namoyon etadi. Maqola yakunida nazariy va badiiy unsurlarning uyg‘unligi bobning didaktik hamda estetik qiymatini oshirishi xulosasi beriladi.

Keywords: Tavba, tasavvuf, ruhiy kamolot, Qur’on oyatlari, hadislar, Nasuh hikoyasi, ilohiy rahmat, badiiy talqin, didaktik ahamiyat, kompozitsiya.

Kirish

Tasavvuf adabiyotida insonning ruhiy kamolot yo‘li bosqichma-bosqich izohlanadi. Bu yo‘lning ilk va eng muhim qadami tavba maqomi hisoblanadi. Rizoiy qalamiga mansub “To‘shayi avval” bobi aynan shu masalaga bag‘ishlangan bo‘lib, unda tavbaning nazariy va amaliy jihatlari mukammal tarzda ochib beriladi. Bobda Qur’on oyatlari va hadislardan foydalanilgan holda tavbaning diniy asoslari mustahkamlanadi, “Hikoyati Nasuh” orqali esa uning badiiy ifodasi yaratiladi [1, 2].

Bobning dastlabki qismida shoir tavba istilohini tasavvufiy nuqtai nazardan sharhlaydi. Tavba — bu insonning o‘z gunohlarini anglab, ulardan qat’iy voz kechishi va Haq yo‘liga qaytishidir. Bu jarayon faqatgina tashqi amal emas, balki qalbning tubdan o‘zgarishini talab etadi

[3, 4].

Shoir tavbani qat'iy ahd sifatida talqin qiladi. Ya'ni, solik Haq huzuriga yuz tutishdan oldin o'z nafsini poklab, chin dildan tavba qilishi zarur. Bu jarayonda Allohning "G'affor" sifati alohida ta'kidlanadi — ya'ni tavba qilgan bandaning gunohlari kechiriladi [5, 6].

Metadalogiya

Nazariy qismda Qur'oni karim oyatlaridan va Rasulullоh hadislaridan iqtiboslar keltirilishi bobning ilmiy va diniy asoslarini mustahkamlaydi.

Bob yakunida tavba maqomining ahamiyati haqida gap borib, har bir bandaning o'ziga yarasha gunohkorligi va undan qutilish yo'llaridan biri Nasuh singari o'z vaqtida tavba qilib, iymon ahli qatoridan o'rin olishga intilmoq vojibligi qayd etiladi.

"To'shayi avval" bobining kompozitsiyasi juda mukammal tuzilgan. Unda avval shoir tavba istilohini tasavvufiy jihatdan 25 baytda masnaviy yo'li bilan nazariy asoslaydi. Baytlar orasida ikki o'rinda Qur'ondan va bir o'rinda Rasulullоh hadislaridan nasriy yo'lda arab tilida iqtiboslar keltiradi. Keyin ushbu "To'shai avval"ning mazmunini to'ldiruvchi 87 baytdan iborat "Hikoyati Nasuh" hikoyatini kiritadi. Rizoiy bu hikoyati bilan tavba maqomining badiiy-amaliy holatini ko'rsatib beradi. Shoir hikoyatni Nasuhning shunday iqrori bilan yakunlaydi:

Dedi:- Yo Rab, zulm qildim, bilmadim,

Kim saning amring bila ish qilmadim [Qush tili 84 bet]**.**

Natija va Tahlil

Ana shu o'rinda Nasuh iqror bo'layotgan Alloh amrini aynan Qur'onning ikkita oyati, ya'ni A'rof surasining yigirma uchinchi oyati va Mulk surasining sakkizinchi oyatidan iqtibos keltirish bilan dalillaydi [7]: "Qavluhu ta'olo Rabbano zalamno anfusano va inlam tag'fir lano va tarhamno lanakunanno minal xosirina [A'rof surasi 23 oyat]**.** Ya ayyuhal lazina omanuv tubu ilallohi tavbatan nasuhan" [Mulk surasi 8 oyat] [8]**.**

Rizoiy Mulk surasi sakkizinchi oyatini keltirishidan yana shu narsa ayon bo'ladiki, hikoyatga Nasuh ismining tanlanishi ham tasodif emas ekan. Shoir hikoyat qahramoniga bu ismni tanlashda ham Qur'oni karim oyatining oxirgi "nasuhan" so'ziga tayanganligiga guvoh bo'lamiz [9].

Iqtibosdan keyin esa bobga uch baytli umumiy xotima bilan yakun yasaladi:

Bo'ldi ul turluk nadomatg'a nadim,

Kimqiyomatda tushar kofurg'a biym.

Tavbada topdi aning yanglig' sabot,

Kim bu kun tavvob xalqi koinot.

Barcha iymon ahlig'a qildi xitob,

Tavbag‘a aylang Nasuhoso shitob [Qush tili 84 bet].

Bobning asosiy badiiy qismi — 87 baytdan iborat “Hikoyati Nasuh”dir. Ushbu hikoyat tavbaning amaliy ifodasini ko‘rsatadi [10, 11].

Nasuh obrazi murakkab va ziddiyatli xarakter sifatida tasvirlanadi. Tashqi ko‘rinishda pok va go‘zal bo‘lgan bu qahramon botinan gunohga botgan, ayollar orasida yashab, ularning ishonchidan foydalanib o‘g‘irlik bilan shug‘ullangan. Bu hol tasavvufda zohir va botin o‘rtasidagi tafovutni ochib beradi [12].

Hikoyat kulminatsiyasi hammomdagi voqea bilan bog‘liq. Shoh qizining ziragi yo‘qolishi Nasuh qilmishlarining fosh bo‘lish xavfini tug‘diradi. Aynan shu keskin vaziyat qahramonni chin tavbaga olib keladi. O‘lim qo‘rquvi va ichki iztirob natijasida u Allohga yuzlanib, samimiy tavba qiladi [13]:

Podshoho, sendin o‘zga yo‘q kishim,
Ham sen oson qilki, mushkuldir ishim.
Bu balodingar bukun topsam najot,
Ahd qildim,toki bo‘lg‘aymen hayot.
Tark aylab neki bor beboklik,
Qilmag‘aymen hech qachon dalloklik [Qush tili. 81-82 bet].

Natijada ilohiy marhamat yuz beradi: yo‘qolgan zirak topiladi va Nasuhning siri ochilmay qoladi. Bu hodisa tasavvufiy qarashlarga ko‘ra, chin tavbaning qabul bo‘lishini anglatadi.

Hikoyat yakunida keltirilgan iqtiboslar muhim ahamiyatga ega. Xususan, A’rof surasi 23-oyati va tavbaga da’vat etuvchi oyatlar orqali Nasuhning iqrorlari ilohiy kalom bilan mustahkamlanadi. Asarda Nasuh ismining tanlanishi ham ramziy ma’noga ega. “Nasuhan” — ya’ni chin, samimiy tavba ma’nosini bildiradi. Bu esa qahramonning ichki o‘zgarishi bilan bevosita bog‘liq [14].

“To‘shayi avval” bobi aniq va izchil kompozitsiyaga ega. Shoir 25 baytda tavbaning nazariy asoslarini yoritib beradi. Qur’on va hadislardan olingan iqtiboslari bilan tavba maqomini diniy manbalar bilan dalillaydi. 87 baytli “Hikoyati Nasuh” bilan esa tavba maqomining amaliy tomonini ko‘rsatib beradi. Bob oxirida yakuniy xotima — umumlashma va xulosa bilan yakunlaydi. Pavandiy Rizoiyning “Qush tili” dostonining bunday tuzilishi tasavvufiy nazariya va badiiy amaliyot uyg‘unligini ta’minlaydi [15].

Xulosa

Asarning “To‘shayi avval” bobi tasavvufiy adabiyotda tavba maqomini yoritishda muhim o‘rin tutadi. Rizoiy tavbani inson kamolotining boshlang‘ich nuqtasi sifatida talqin qilib, uni nazariy va badiiy jihatdan mukammal asoslaydi. “Hikoyati Nasuh” orqali shoir insonning eng

tuban holatdan ham najot topishi mumkinligini ko‘rsatadi. Mazkur bob nafaqat diniy-falsafiy, balki tarbiyaviy-estetik jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchini o‘z nafsini poklash va komillikka intilishga undaydi.

References

1. I. Haqqulov and A. Bektosh, *Tasavvufiy hayot*, Tashkent: Movarounnahr, 2005.
2. B. Valixo‘jayev, *O‘zbek epik poeziyasi tarixidan*, Tashkent: Fan, 1974.
3. M. Imomnazarov, “Xoja Qozi Payvandiy Rizoiy,” *Adabiyot ko‘zgusi*, no. 1, pp. 76–81, Tashkent, 1998.
4. M. X. Q. Payvandiy Rizoiy, *Qush tili*, Sh. Hasanova, Ed., Tashkent: Tezkor-Press Print, 2009.
5. N. Mallayev, *O‘zbek adabiyoti tarixi*, Tashkent: Kafolat Print Company, 2021.
6. Sh. Hasanova, “‘To‘tinoma’ va ‘Qush tili’ turkumidagi asarlarning qiyosiy-tipologik va tekstologik tadqiqi,” PhD diss., Tashkent, 2016.
7. Sh. Hasanova, *Mavlono Xoji Qozi Payvandiy Rizoiyning “Qush tili” dostoni va uning qiyosiy-tekstologik tadqiqi*, Tashkent: O‘zR FA Davlat adabiyot muzeyi, 2006.
8. A. Navoi, *Lison ut-tayr*, Tashkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2016.
9. A. Navoi, *Mahbub ul-qulub*, Tashkent: Sharq nashriyoti, 2015.
10. B. Karimov, *O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi*, Tashkent: Fan, 2018.
11. H. Boltaboyev, *Tasavvuf va badiiy ijod*, Tashkent: Akademnashr, 2019.
12. S. Olimov, “Tasavvufiy obrazlar va ularning poetik talqini,” *O‘zbek tili va adabiyoti*, no. 3, pp. 45–52, 2020.
13. R. Nicholson, *The Mystics of Islam*, London: Routledge, 2002.
14. A. J. Arberry, *Sufism: An Account of the Mystics of Islam*, London: Allen & Unwin, 2008.
15. A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975.